

УДК 364.04

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ТА ФОРМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Сотнікова Юлія Володимирівна, к.е.н., доцент, ХНЕУ ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна,

Анотація — визначено основні складові системи соціального захисту в Україні, згруповано та узагальнено основні види та форми соціального захисту відповідно до категорій соціально вразливих верств населення.

Ключові слова — соціальний захист, соціальна держава, соціальне забезпечення, соціальні пільги, соціальні послуги.

Відповідно до Конституції України, наша держава є соціальною. Це свідчить про те, що соціальні та економічні інтереси громадян є пріоритетними. Однак нестабільність економічної та політичної ситуації, непрозора система пільг, дублювання функцій державних інститутів, які забезпечують соціальний захист громадян призводять до того, що «соціальність» держави стає тільки декларованою.

За ефективної системи соціального захисту уряд точно оцінює економічний стан громадян та відповідним чином розподіляє видатки на соціальну сферу. Для того, щоб визначити ефективність системи соціального захисту, в першу чергу доцільно визначити ті форми та види соціального захисту, на які мають право громадяни України.

Соціальний захист, відповідно до ст. 46 Конституції України, є правом громадян на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом [1].

Система соціального захисту в Україні складається з елементів (рис. 1), які можна згрупувати наступним чином:

соціальне забезпечення, в свою чергу складається з соціального страхування та державної соціальної допомоги;

пільги (часткове або повне звільнення від плати за різноманітні послуги і товари, а також можливість придбання певних товарів за зниженими цінами);

соціальні та компенсаційні виплати (різноманітні форми матеріальної та соціальної допомоги, надбавок, доплат та компенсацій соціального призначення, що виплачуються у грошовій формі);

соціальні послуги (послуги, спрямовані на відновлення або підтримання нормальної життєдіяльності найбільш соціально вразливих категорій населення або осіб, що піддаються різноманітним соціальним ризикам чи зазнали певних труднощів з вини держави).

Рис. 1. Схема соціального захисту в сучасній Україні

При проведенні аналізу всього комплексу чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення стає зрозуміло, що на сьогодні домінуючими формами соціального захисту в Україні є соціальні виплати та пільги, а соціальні послуги – порівняно нова форма соціального захисту, яка ще недостатньою мірою охоплює найбільш соціально незахищені категорії громадян [2].

Чинне законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення надає 125 видів пільг 116 категоріям громадян. З них 44 види пільг передбачено для 45 найбільш соціально незахищених категорій

Таблиця 1

Зобов'язання держави щодо соціального захисту окремих категорій громадян та способі їх реалізації

Обставини	Категорії громадян	Спосіб реалізації
1	2	3
Служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях (ст. 17)	Військовослужбовці та члени їх сімей	<ul style="list-style-type: none"> • Продовольче та речове забезпечення • Забезпечення житлом на пільгових умовах • Пільги на квартплату та оплату житлово-комунальних послуг • Пільги на проїзд у громадському транспорті
	Працівники Служби безпеки України та члени їх сімей	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення житлом на пільгових умовах • Пільги на квартплату та оплату житлово-комунальних послуг • Пільги на проїзд у громадському транспорті
	Працівники органів внутрішніх справ, та члени їх сімей	<ul style="list-style-type: none"> • Пільги на проїзд у громадському транспорті
	Службовці військ цивільної оборони та члени їх сімей	<ul style="list-style-type: none"> • Пільги на проїзд у громадському транспорті
Вагітність та материнство (ст. 24)	Матері	<ul style="list-style-type: none"> • Допомога при народженні дитини • Допомога по догляду за дитиною • Гарантії збереження робочого місця • Податкові пільги
	Вагітні жінки	Допомога по вагітності та пологах
Повна втрата працездатності (ст. 46)	Інваліди	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії за інвалідністю • Соціальна допомога, догляд • Безоплатне/на пільгових умовах протезування • Безоплатне забезпечення спеціальними технічними засобами • Пільги на проїзд у громадському транспорті
	Особи, які отримали трудове каліцтво	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Компенсаційні виплати

громадян, які потребують особливої уваги з боку держави, 39 видів пільг надаються 57 категоріям працездатного населення за професійною ознакою або родом занять, 42 види пільг надаються 14 категоріям громадян, які мають певні заслуги перед державою.

Найбільші за кількістю видів групи у структурі передбачених чинним законодавством пільг становлять:

пільги на квартплату, оплату житлово-комунальних послуг та придбання твердого і рідкого побутового палива (1);

пільги на забезпечення житлом та покращення житлових умов (2);

пільги на проїзд у міському громадському транспорті та транспорті приміського і міжміського сполучення (3);

пільги на придбання/забезпечення ліками, диспансеризацію та лікування, а також санаторно-курортне оздоровлення/лікування (4).

На відміну від діючої системи пільг, система соціальних та компенсаційних виплат побудована більш логічно і адресно: значну частину суто соціальних виплат спрямовано на соціальний захист найбільш соціально незахищених категорій населення, а суто компенсаційних – на спеціальний соціальний захист та додаткове матеріальне забезпечення представників певних професій (для цієї категорії осіб компенсаційні виплати, перш за все, пов'язані з їх професійною чи службовою діяльністю) [2].

Зокрема, 70 категорій одержувачів різноманітних соціальних та компенсаційних виплат (яких загалом є 33 види) користуються цим правом за ознакою соціальної незахищеності, 49 категорій – за професійною ознакою або родом занять (їм адресується 25 видів таких виплат), і 8 категорій одержувачів соціальних та компенсаційних виплат отримують 13 видів різноманітних виплат за певні заслуги перед державою [2].

Узагальнення соціально вразливих верств населення, а також форм їх соціального захисту представлено в табл. 1.

Продовження табл. 1

1	2	3
Часткова або тимчасова втрата працездатності (ст. 46)	Тимчасово непрацездатні особи	<ul style="list-style-type: none"> • Страхові виплати
	Особи, що мають професійні захворювання	<ul style="list-style-type: none"> • Страхові виплати • Компенсаційні виплати
Втрата годувальника (ст. 46)	Діти, що втратили батьків	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Забезпечення житлом на пільгових умовах • Повне державне забезпечення • Соціальний супровід • Безоплатне оздоровлення
		Батьки, що втратили повнолітніх дітей
	Діти, які народились після смерті батька	
Безробіття через незалежні від особи обставини (ст. 46)	Безробітні громадяни	<ul style="list-style-type: none"> • Допомога у разі безробіття • Сприяння у працевлаштуванні • Підвищення кваліфікації або перекваліфікація • Допомога на започаткування підприємницької діяльності
Старість (ст. 46)	Громадяни похилого віку	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії за віком • Пільги на проїзд у громадському транспорті • Соціальні послуги
Недостатній життєвий рівень (ст. 48)	Малозабезпечені громадяни	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальні виплати • Соціальне житло • Житлові субсидії
	Малозабезпечені сім'ї	

Закінчення табл. 1

1	2	3
Сирітство та відсутність батьківського піклування (ст. 52)	Діти-сироти	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Забезпечення житлом на пільгових умовах • Повне державне забезпечення • Соціальний супровід • Безоплатне оздоровлення
	Діти, позбавлені батьківського піклування	
Навчання (ст. 53)	Учні (вихованці) середніх загальних та середніх спеціальних навчальних закладів	<ul style="list-style-type: none"> • Пільги на проїзд у громадському транспорті • Податкові пільги
	Студенти закладів вищої освіти	

Таким чином, запроваджені в Україні пільги, соціальні та компенсаційні виплати, а також соціальні послуги є формами реалізації права громадян на соціальний захист з боку держави, яке закріплене в Конституції України.

Україна є соціальною державою з огляду на кількість та нормативне забезпечення сфери соціального захисту, проте суттєвим недоліком в цьому контексті є те, що більшість соціальних пільг є неадресними та мають суто декларативний характер.

Список використаної літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с.

Автор

Сотнікова Юлія Володимирівна, доцент кафедри соціальної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (yuliia.sotnikova@hneu.net)

Тези доповіді надійшли 14 лютого 2021 року.

Опубліковано в авторській редакції.